

HERINNERINGEN AAN PROF. DR C.M.J. SICKING (17 MEI 1933 - 13 JANUARI 2000)

Herman Philipse

Een week na de begrafenis van Sicking op dinsdag 18 januari ontving ik van Ludy Piël de laatste tekst die hij geschreven heeft. Het is de inleiding tot een verzameling artikelen voor het "vakgroepoverschrijdende" college *Theorie en methode van de wetenschappelijke interpretatie*, dat op initiatief van Sicking gegeven wordt, oorspronkelijk in samenwerking met mij en later door een groter collectief van docenten uit verschillende afdelingen en faculteiten. Het was een merkwaardige ervaring het stuk door te lezen. Het leek alsof we als vanouds wat heen en weer praatten in zijn ruime werkkamer aan de Doelensteeg, zozeer was de inleiding een neerslag van onze gedachtenwisseling over de mogelijkheid tekstinterpretatie op wetenschappelijke wijze te beoefenen. Sicking had de tekst minder dan een maand voor zijn dood glashelder op papier gezet.

Mijn eerste ontmoeting met Sicking moet omstreeks 1971 hebben plaatsgevonden. Ik was in 1969 in Leiden aangekomen als student in de rechten. Het juridische onderwijs beantwoordde niet aan mijn ideaalbeeld van een universiteit als gemeenschap van docenten en studenten die zich verbonden voelen door een passie voor de wetenschap. Daarom besloot ik na drie weken naast rechten wijsbegeerte te gaan studeren. Later zette ik de rechtenstudie grotendeels voort buiten het reguliere onderwijs om, onder meer aan de hand van praktijkervaring in de Leidse rechtswinkel die in 1971 werd opgericht. Doch ook de studie in de wijsbegeerte kon mijn nieuwsgierigheid niet voldoende bevredigen. Bijgevolg ontwikkelde ik een soort zap-gedrag dat vergemakkelijkt werd door het feit dat er in die jaren nog een algemeen universitair collegerooster bestond. Ik volgde zo veel mogelijk verschillende colleges in allerlei faculteiten: lineaire algebra en groepentheorie bij de wiskundigen, een college over Multatuli bij Gomperts, wat psychologie, wat economie, wat geschiedenis, en tenslotte kwam ik bij Sicking terecht.

Ik heb niet kunnen nagaan welk college van Sicking ik precies heb bijgewoond en het dictaat is bij één van de vele verhuizingen in de asbak verdwenen. Wat ik mij ervan herinner is een magistrale tracering van het Ajas-motief van Homerus tot Sophocles, waarin Sicking liet zien hoe de toenemende "secularisering" van de Griekse cultuur auteurs ertoe bracht de aanvankelijke theologische verklaring van het gedrag van Ajas (volgens de *Ilias parva* slacht Ajas

een kudde schapen af die hij aanziet voor het Griekse leger, omdat hij wraak wil nemen vanwege het feit dat de wapenrusting van Achilles aan Odysseus ten deel is gevallen) aan te vullen met een meer psychologische visie. Ik had niet het oogmerk verder te studeren in de klassieke letteren. Mijn moeder is classica en het lezen van mijn matige schoolrapporten werd stevast begeleid door uitspraken als "ut desint vires, tamen est laudanda voluntas". Ook redigeerde zij Sinterklaasgedichten in die dode taal waarin ik dat jaar de slechtste cijfers scoorde. Kortom, na op het gymnasium tien uur Grieks en acht uur Latijn per week genoten te hebben, wilde ik wel eens iets anders beleven. Maar het college van Sicking is me scherp bijgebleven. De magere man met de flaporen straalde iets uit wat ik bij veel docenten miste: men zou het een passie voor scherpzinnigheid kunnen noemen. Dat aspect van zijn karakter is me ook later weer opgevallen en dierbaar geworden.

In 1973 studeerde ik af in de rechten en ging naar Oxford om daar mijn hoofdvakscriptie in de wijsbegeerte te schrijven. Na het doctoraalexamen wijsbegeerte vertrok ik op 1 oktober 1974 met een beurs van de Franse staat voor twee jaar naar Parijs en Sicking verdween samen met de Leidse universiteit voor lange tijd achter de horizon. Vervolgens studeerde ik nog een jaar in Duitsland en werkte in het Husserl-archief te Leuven. Mijn eerstvolgende perceptie van Sicking had een vrijwel verticale richting: als juist benoemd wetenschappelijk medewerker wijsbegeerte in Leiden kon ik steil naar hem opkijken want hij troonde op de Leidse mini-Olympus van het College van Bestuur. Ik herinner me de rede ter opening van het academisch jaar 1981/1982 waarin Sicking in navolging van Karl Popper de totalitaire trekjes van Plato's staatsfilosofie aan de kaak stelde. Hij citeerde de uitspraak van Protagoras dat de (individuele) mens de maat is van alle dingen en bepleitte op grond van die gedachte een democratisch gelegitimeerd wetenschapsbeleid. Welk een genoegen was het te zien dat een college-lid zijn visie op wetenschapsbeleid beargumenteerde in termen van de filosofische titanenstrijd tussen Plato en Protagoras!

Later zou me nog veel duidelijker worden hoezeer Sicking de voorkeur gaf aan Protagoras boven Plato. Hij vroeg me tijdens de laatste jaren van zijn leven commentaar te geven op verschillende versies van twee artikelen over Protagoras. In het eerste, "Homo or *Philosophus Mensura?*" wordt in discussie met Plato's *Theaetetus* betoogd dat Protagoras er een consistente kennistheorie op nahoudt, mits men de *homo-mensura Satz* maar correct interpreteert. In modern filosofisch jargon zou men kunnen zeggen dat Protagoras een redundantie-theorie van de waarheid verkondigt, volgens welke de uitspraak 'p is waar' niets méér zegt dan de uitspraak p. We kunnen het woordje 'waar' dus weglaten uit de taal. Sterker nog, we moeten het weglaten als het zou verwijzen naar Waarheden die los van

de mens vaststaan, want dergelijke Waarheden zijn er niet. Mensen moeten proberen het in onderling gesprek eens te worden door een gemene maat te zoeken. Kortom: Protagoras heeft een democratische kennistheorie volgens welke elke mens uiteindelijk zelf moet beslissen welke overtuigingen hij wil aanvaarden. Deze theorie was de grootste concurrent voor Plato, die immers beweerde dat de *filosoof* de maat is voor kennis omdat hij toegang heeft tot de Ideeën.

In het tweede artikel, "Plato's Protagoras: A 'Battle of Wits'?" geeft Sicking een oplossing voor een klassiek probleem bij de interpretatie van Plato's dialoog *Protagoras*: wat verklaart de merkwaardige gang van de discussie, waarbij Socrates zijn gesprekspartner Protagoras in het geheel niet probeert te houden aan de regels die hij verder altijd hanteert? Moeten we de dialoog, zoals Guthrie meent, wellicht niet lezen als een wijsgerige bijdrage maar eerder als een toneelstuk waarin de beste breinen van een schitterende tijd elkaar ontmoeten en een *Battle of Wits* aangaan? Sicking pleit voor een geheel andere visie. De opzet van de dialoog wordt juist verklaard door de diepe wijsgerige kloof die Protagoras van Plato scheidt, een kloof die ervoor zorgt dat Socrates' gebruikelijke spelregels voor een filosofische discussie bij voorbaat onaanvaardbaar zijn voor Protagoras. De dialoog *Protagoras* zou een eerste poging van Plato zijn geweest om zijn meest bedreigende wijsgerige rivaal uit te schakelen en het feit dat Plato zowel in de *Theaetetus* als in de *Sophistes* op Protagoras terugkomt toont aan hoe moeilijk dit voor Plato was. Want Plato blijkt zich uiteindelijk met zijn pretentie echte kennis te bezitten op grond van een aanschouwing der Ideeën in hetzelfde parket te bevinden waarin Socrates Protagoras trachtte te brengen: hij kan zijn superkennis niet overdragen aan de niet-filosoof en is daardoor net als Protagoras de enige die de overtuigingen heeft die hij heeft.

Ik heb me weleens afgevraagd of Sicking's gedreven keuze voor Protagoras iets te maken had met zijn afkeer van zijn katholieke herkomst: de structuur van de katholieke kerk heeft veel weg van een staat *à la* Plato, die van boven af wordt bestuurd door ingewijden in een hogere wijsheid. Aan dergelijke pretenties van hogere wijsheid had Sicking grondig de pest. Wat hiervan ook zij, de artikelen over Protagoras zijn schitterende bijdragen tot een reconstructie van het wijsgerige debat in de vijfde en vierde eeuw voor Christus. Sicking paart in deze artikelen een grote persoonlijke betrokkenheid aan scherpzinnige analyse en voorbeeldige bewijsvoering.¹

Samenwerking met Sicking ontstond pas na mijn benoeming tot hoogleraar in 1985. Ik werd al snel decaan van de Centrale Interfaculteit en organiseerde in

¹ Zie C.M.J. Sicking, *Distant Companions. Selected Papers*. Leiden, 1998.

die hoedanigheid het afscheid en de opvolging van mijn collega De Rijk, hoogleraar in de antieke en middeleeuwse wijsbegeerte. Dit afscheid, dat op 11 november 1988 plaats vond, was een ware *happening*. De Rijk was eerste ondervoorzitter van de Tweede Kamer der Staten Generaal en in het Groot Auditorium was een groot aantal kamerleden en andere politici samengestroomd. Ik had Sicking gevraagd om na het afscheidscollege te spreken namens de vakgroep der klassieke talen, waarvan hij voorzitter was. Het had nooit zo geboterd tussen Sicking en De Rijk: Sicking vond De Rijk nogal een opschepper en De Rijk beschouwde Sicking als een filologische kormacopulist die weinig van wijsbegeerte begreep. Daar kwam nog bij dat De Rijk een grote stroom geschriften het licht deed zien terwijl Sicking minder publiceerde. Het was dus voor Sicking niet zo gemakkelijk iets aardigs te zeggen en wellicht was dit ook niet zijn bedoeling. In elk geval speet het mij te zien dat het hem niet lukte. Hij stond op, sprak enkele formele zinnen uit, en ging met grote haast weer zitten.

Sickings opstelling in de benoemingscommissie voor de opvolging van De Rijk was des te bewonderenswaardiger. Hij zei weinig, luisterde aandachtig naar de betogen van de andere leden, waarbij zijn ogen achter de brillenglazen soms met licht malicieuze humor schitterden. Dan sprak hij tenslotte beslissende woorden. Als lid van het College van Bestuur en als adviseur van minister Deetman had Sicking grote bestuurlijke ervaring opgebouwd en ik vroeg hem als jeugdig decaan vaak om advies. Het bleek dat hij over bestuurlijke kwesties altijd dieper had nagedacht dan ik en ik heb veel van hem geleerd. Allengs zagen we elkaar vaker. Toen ik nog in Leiden woonde nodigden mijn eerste vrouw en ik Sicking soms uit voor het diner en een enkele keer musiceerden we samen. Sicking had als zoon van een pianoleraar groot geduld met mijn muzikale feilen. Toen ik in 1990 naar Amsterdam verhuisde was het helaas afgelopen met deze *divertimento's* maar andere vormen van samenwerking stonden voor de deur.

In de eerste plaats was daar Sickings project voor een vakgroepoverschrijdend werkcollege over interpretatietheorie. Hij ergerde zich aan de corrumperende invloed van de zogenaamde nieuwe hermeneutiek van Heidegger, Gadamer, en Derrida op het gebied van de klassieke letteren en zocht in mij een medestander. Ook was Sicking bang dat in de Letterenfaculteit vakgroepoverschrijdende colleges tot stand zouden komen die voor classici onaantrekkelijk zouden zijn. We besloten na lang overleg in 1996 onder de militaristische titel "algemene discipline" een experimentele serie colleges te geven over interpretatietheorie om dan op grond van student-evaluaties een didactisch verbeterd werkcollege op te zetten. Het studiemateriaal voor de cursus bestond uit filosofische verhandelingen over interpretatie, waaronder een selectie uit Gadamers *Wahrheit*

und Methode, gelardeerd met Griekse teksten, zoals de Antigone van Sophocles en de zevende brief van Plato. Er moest immers een wisselwerking zijn tussen theoretische reflectie op tekstinterpretatie en de praktische beoefening ervan. Het college was verplicht voor tweedejaars classici en studenten van andere vakgroepen of faculteiten waren welkom. Sicking en ik gaven om de andere week les en degene die geen college gaf zat de discussies voor.

De cursus was geen onverdeeld succes: de teksten van Gadamer c.s. bleken onverteerbaar voor studenten klassieke talen, al was het alleen al vanwege het Duits, en in de evaluatie kregen we te horen dat we teveel onderling hadden gediscussieerd. Maar het is juist deze wekelijks terugkerende gedachtenwisseling met Sicking waaraan ik dierbare herinneringen bewaar. Het is voor een filosoof onontbeerlijk iets te bezitten “von jener Rechtschaffenheit der Selbstkritik, mit der heute ein Philologe einen Text liest oder ein historisches Ereignis auf seine Wahrheit prüft” (citaat van Nietzsche) en Sicking bezat die rechtschapenheid in hoge mate.² Na 1996 is de cursus opnieuw ontworpen en mijn aandeel erin is veel kleiner geworden.

Rond diezelfde tijd legde ik de laatste hand aan het manuscript van mijn boek *Heidegger's Philosophy of Being. A Critical Interpretation*, dat in de versie voor de copy-editor meer dan duizend bladzijden telde.³ Twee lange paragrafen heb ik uitvoerig met Sicking besproken, de vijfde over *Ways of Interpretation* en paragraaf zeven over *The meta-Aristotelian Theme*. Sicking's messcherpe kritiek leidde tot terminologische preciseringen en tot het schrappen van overbodige woorden. Voor de interpretatie van Aristoteles verwees hij me echter naar De Rijk. Overigens kreeg ik van beide collega's schrap-adviezen die ik nog steeds in praktijk probeer te brengen. De Rijk zei mij lang geleden: “men schrijft vaak veel om de materie in de vingers te krijgen. Dat moet je allemaal schrappen, totdat alleen het nieuwe overblijft”. En Sicking zei: “bekijk bij elk bijvoeglijk naamwoord of het onontbeerlijk is. Zo niet, schrap het weg”. Deze adviezen deden me denken aan een andere tekst van Nietzsche, waarin hij de stijl van Tacitus en Thucydides beschrijft: “Der eine glaubte seinen Gedanken durch Einsalzen, der andere durch Einkochen Dauerhaftigkeit zu geben; und beide, scheint es, haben sich nicht verrechnet”.⁴ Sicking, zo leek het, propageerde de methode van inkoken en inzouten tegelijk.

Onze wetenschappelijke samenwerking was eenzijdig want ik had weinig belangstelling voor de Griekse partikel, het aspect, of de versleer. Van zijn kant kon Sicking zich niet altijd interesseren voor mijn pennevruchten. Zo

2 Friedrich Nietzsche, *Der Wille zur Macht*, §171.

3 Het boek verscheen in 1998 bij Princeton University Press.

4 Friedrich Nietzsche, *Menschliches, Allzumenschliches*, II, §144.

vervaardigden mijn vrouw, de schrijfster Hendrickje Spoor, en ik ooit tijdens een kerstmis in Parijs een (enigszins melige) Plato-pastiche onder de titel *Platoonse liefde. Vijf erotische dialogen*. Een studente in de wiskunde en een hoogleraar in de filosofie proberen samen de verschillende theorieën over de liefde uit die in het *Symposium* van Plato worden besproken. Aan het einde van de dialogen wordt Plato ontmaskerd als iemand die zich tegen alle risico's van de liefde wilde indekken en de geliefden laten de filosofie achter zich om zich in het leven te storten. Ik gaf Sicking de tekst onder embargo met verzoek om commentaar maar hij heeft er nooit met ook maar één woord over gerept. Na zijn dood vond dr Marlein van Raalte de dialogen in Sicking's papieren en gaf ze aan mij terug. Zo te zien heeft Sicking ze nooit gelezen. Voor frivoliteiten had hij in zijn druk bezette leven weinig tijd ingeruimd.

"De schrijver en het onzegbare", *De Gids* 155 (1992) pp. 65-70:

Zo voert Sokrates tegen Protagoras aan dat zijn 'de mens is de maat van alles' inhoudt dat alle uitspraken even waar zijn. Protagoras moet dus 'toegeven' dat aan de ontkenning van zijn opvatting een even grote waarheidspretentie toekomt als aan de bevestiging ervan, en dat hem daarmee iedere bevoegdheid tot het geven van onderwijs zou ontvallen. De historische Protagoras had hiertegen kunnen inbrengen dat 'waarheid' voor hem een zinledig concept is, zodat hij door de schijnbare absurditeit van de uitspraak 'maar dan zijn alle proposities, inclusief die van Uzelf, evenzeer waar als onwaar' niet geraakt wordt. Alleen wie het bestaan van een van het kennend subject onafhankelijke waarheid voor een axioma houdt, zal Protagoras 'weerlegd' achten door de enkele contatering dat hij dit axioma ontkent. (p. 67) (...)

Ook al kunnen boeken in het algemeen niet onderscheiden tussen bevoegde en onbevoegde lezers, de sokratische dialoog zoals Plato die schrijft doet dat in feite wel, doordat hij wie niet hetzelfde spoor volgt inderdaad buitensluit. Het zou mij niet verbazen als dit moet worden begrepen als onderdeel van een strategie om zó te schrijven dat ongewenste lezersreacties (...) zoveel mogelijk worden afgeweerd, zodat het onzegbare zijn zuiverheid en onontastbaarheid kan behouden. (p. 70)